

УДК 141:215:291.1

Дмитро Вітер

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС ПОСТХРИСТІАНСЬКОЇ ТЕОЛОГІЇ

Розглядаються проблеми сучасного методологічного дискурсу християнської теології, який формується в радикалістських і фундаменталістських напрямках осмислення соціальних проблем розвитку суспільства та соціальної доктрини християнських церков.

Ключові слова: католицизм, методологія, парадигма, постхристиянство, протестантизм, соціальна доктрина, теологія, філософія, християнство.

Viter D. Methodological discourse of christian post-theology.

The problem of modern methodological discourse in christian theology, that forming in the radicalist and fundamentalist direction of the society development social problem and church's social doctrine comprehension considered.

Key words: Catholicism, Christianity, methodology, paradigm, philosophy, post-christianity, Protestantism, social doctrine, theology.

Вітер Д. Методологический дискурс о постхристианской теологии

Рассматриваются проблемы современного методологического дискурса христианской теологии, формирующегося в радикалистских и фундаменталистских направлениях осмысления социальных проблем развития общества и социальной доктрины христианских церквей.

Ключевые слова: католицизм, методология, парадигма, постхристиянство, протестантизм, соціальна доктрина, теологія, філософія, християнство.

Християнська теологія під впливом сучасних тенденцій розвитку філософії та загального аналітичного наукового дискурсу все більше наближається у вирішенні актуальних богословських питань до методології, характерної постмодерній рефлексії. По-

ступово формується конкретний методологічний дискурс, який не тільки намагається відійти від традиційної системи теології, але й утверджує певні цінності постхристиянства.

Більшість з сучасних напрямів методологічних пошуків в християнстві пов'язана з відтворенням адекватної сучасній науці, і перш за все філософській, методологічної ситуації в самій християнській теології, що має декілька важливих причин і не менш важливих наслідків. Серед основних можна вказати на прагнення систематизації теоретичних уявлень щодо соціальної проблематики, що потребує докорінного перегляду традиційних засад християнського віровчення, а також активізацію новітніх рухів в самому християнстві, пов'язаних з прагненням оновлення, осучаснення християнства, що інколи призводить до заперечення змісту його основних принципів та цінностей. Релігійне за таких умов поступається місцем секулярному, а матеріальне як принцип пізнання світу вивиснується над духовним. Варто зазначити, що ці тенденції поки що притаманні переважно радикалістським та фундаменталістським напрямам протестантизму. Але необхідність осмислення нового методологічного дискурсу актуалізується поступовим зміщенням традиційних напрямів і католицизму, і православ'я в бік постмодерної та пост- або неоліберальної рефлексії як суто релігійної і теологічної проблематики, так і соціальної.

Теоретичні проблеми філософської рефлексії в постмодернізмі досліджуються К. Хартом [5], який на методологічному рівні поєднує концепти реконструкції, теології і філософії. Також на аналіз загальних теоретичних проблем осмислення релігії в модерні і постмодерні спрямована увага П. Хіласа [6]. На основі їх теоретичних узагальнень Х.-Й. Хьон [7] намагається визначити теологічні позиції та наслідки впливу на теологічну думку філософської парадигми сучасності. У цьому ж аспекті Й. Валентін [18] звертається до філософських поглядів Ж. Дерріди, розвиваючи ідеї деконструктивної теології, на основі намагається довести атеїстичну позицію в теології, оскільки парадигма постмодернізму дає можливість перевести теїзм у сферу методологічного плюралізму, що має наслідком атеїстичну теологію.

На тлі критики постмодернізму розвивається радикальна ортодоксія, яка, як підкреслює Дж. Мільбенк [9], є, за суттю, «постмодерністським критичним августинізмом», вказуючи на спробу зрозуміти постмодернізм з позицій Блаженного Августина. При цьому радикальною ця теологія є в опозицію радикальній теології

Дж. Спонга, яка в своєму радикалізмі доходить найвищого ступеня лібералізації християнської віри, що дозволяє заперечувати право будь-якої релігійної доктрини давати відповідь на проблеми сучасності [16]. Розуміючи це, радикальна ортодоксія, ґрунтуючись на інтелектуалізмі, здійснює спробу обґрунтувати можливість відповідати сучасності в межах ортодоксальної інтерпретації християнської віри.

В основі інтелектуалізму радикальної ортодоксії міститься критика секуляризму та кантівської метафізики [17]. Власне вона намагається ґрунтуватися на філософській і теологічній думці періоду домодерної класичної філософії, тобто до середньовічної філософсько-теологічної рефлексії, запозичуючи відповідні онтологічні ідеї навіть у неоплатонізмі. При цьому онтологія есплікується на ідеї А. де Любака, Г. У. фон Бальтазара та К. Барта. Відтак у чистому вигляді неоплатонізм в онтології радикальної ортодоксії не представлений, оскільки він переважно сприймається крізь ідеї кембріджських платоніків [1].

Наприклад, Д. Робертс будує свою концепцію на основі атеїстичної парадигми екзистенціалізму Ж.-П. Сартра, намагаючись створити нову і конструктивну форму християнської філософії. Екзистенціалізм стає філософською підтримкою християнської віри, адже виступає, на думку Д. Робертса, проти тих інтелектуальних і соціальних сил, що руйнують свободу, закликаючи людей до виходу від абстракцій, що душать, від машинальної ортодоксальності, повертаючи до найголовнішого – до внутрішніх проблем, пов'язаних з одвічним питанням про сутність людського буття [14]. Перед лицем соціальної дійсності екзистенціалізм (як релігійний, так і атеїстичний) у християнській теології, завдяки його суб'єктивізму та ірраціоналізму, стає доктриною спасіння самої християнської віри і теології, прагнучи критикувати об'єктивність та раціональність. Але загальний контекст розвитку методологічної парадигми сучасного протестантизму пов'язаний з поширенням навіть не стільки континентальної філософії, скільки філософії постмодернізму, яка впливає на трансформацію соціально-філософських систем християнства та теологічну думку.

Постмодерністське християнство, яке безпосередньо пов'язано з постмодерністською філософією, розвивається на фоні постхайдеггерівської континентальної філософії, але залишаючись в межах парадигми Європейського Просвітництва та його основних ідеологем. Це формує суперечливе ставлення до постмодерністсько-

го християнства з боку філософів, які намагаються уникнути його філософської парадигми (наприклад, Ф. Лаку-Лабарт). Перш за все, подібна реакція викликана зверненням постмодерністського християнства до ліберальної теології, проти якої була спрямована критика постмодерністської думки, що здійснювалася в межах загальних змін філософської парадигми, пов'язаних з відходом від кантіанства. Відтак, зрозумілою стає думка Д. Белла [2], який підкреслює, що ліберальна теологія та постмодерністське християнство більш тяжіють до феноменології Е. Гуссерля та онтології М. Хайдеггера, що відображається в теологічних поглядах Р. Бульмана і Дж. Робінсона. Варто вказати, що істотним у цьому випадку також є перебіг подій з християнським екзистенціалізмом, який, будучи обґрунтованим у неоортодоксії, призводив до фактичного нехтування пропозиціоналізмом традиційного протестантизму.

Парадигма постмодернізму дає можливість створення синкретичної методології в християнській теології, що стає підґрунтям аналізу не тільки винятково релігійних феноменів та проблематики, але й феноменів соціального в їх відношення до релігії та релігійного світогляду, що протиставляється як ідеалістичний науковому світогляду (навіть у випадку, коли останній не ототожнюється з матеріалістичним або атеїстичним світоглядом). Проблема протистояння ідеалізму та матеріалізму не є знятою, а лише загострюється, що демонструє сучасна методологія християнської посттеології.

У контексті розвитку останньої особливу увагу з погляду методології привертає активний розвиток палеоортодоксії в протестантизмі та частково в католицизмі, яка приймає ідеї неопатристичного синтезу, але намагається виробити консенсусне розуміння віри серед отців Церкви, покладаючи його в основу біблійної інтерпретації та створюючи на цій основі концепції існування церкви в сучасному суспільстві. При чому палеоортодоксія поступово відмежовується від неоортодоксії, вказуючи, що саме палео-ортодоксія і є істинною, оскільки переймається пошуком консенсусу отців Церкви періоду, що передував Великій Схизмі, а також Реформації. Ці ідеї активно розвивають Дж. Ліндбек [8], С. Хауервас [20], В. Плейчер [12], Дж. Мільбенк, Г. Вард [13] та інші теологи. Але в цілому в палеоортодоксії створюється схематична таксономія християнських деномінацій, в якій стає не принциповим розподіл на традиційні напрями, хоча сам протестантизм при цьому ідентифікує себе не стільки з реставраціонізмом, скільки безпосередньо

з раннім християнством, приймаючи тільки узгоджені тлумачення конкретного вчення Біблії отцями західної та східної церков, що поєднується з цікавістю до питань пастирської теології (пастирське піклування).

Загальний контекст палео-ортодоксії може розумітися як логічний наслідок здійснення деяких принципів нарративної теології, хоча вони і мають досить суттєві відмінності, що полягають у більш вираженому наближенні палеоортодоксії до ліберальної теології на відміну від постліберальних тенденцій нарративної теології, яка передбачає дескриптивну презентацію віри як нормативний елемент систематичної теології в рамках біблійного нарративу.

Очевидним у нарративній теології є вплив ідей К. Барта і томізму, католицької нової теології, що підсилюється тяжінням до аналітичної філософії, ідей Л. Вітгенштейна та соціальних ідей К. Гірца і П. Брегера про природу релігійних спільнот [10]. Це зумовлено певною негативною реакцією на тенденції зближення ліберальної теології з індивідуалістичною і раціоналістичною парадигмами. Хоча нарративна теологія не є виключно характеристикою методологічної платформи католицизму або протестантизму, адже, будучи включеною в екуменічний рух, стараннями Дж. Ліндбека, наприклад, активно впливає на розвиток постлібералізму в обох деномінаціях: це і радикальна ортодоксія, і палеоортодоксія, і новоцерковний рух, а також постліберальні версії евангелізму та римо-католицизму.

На відміну від ліберального індивідуалізму, постлібералізм прагне традиції та комунітарності в розумінні людської раціональності та індивідуальності, оскільки теологічна раціональність не повинна спиратися на авторитет особистості [15]. Тобто фактично в постлібералізмі заперечується парадигма гносеологічного індивідуалізму картезіанського повороту в філософії, замість якої пропонується жива традиція життя громади, а віра не може ототожнюватися з романтичною перцепцією та раціоналізованим фундаментальним підходом до релігії. Переводячи віру в площину культури та мови, нарративна теологія отримує власний предмет – біблійний нарратив, на основі чого здійснюються спроби віднайти специфічні елементи в мові та культурі, що наближають розуміння біблійних текстів до конкретної релігійної громади, а більш широко – зробити біблійний контекст зрозумілим сучасній християнській громаді, що приводить до орієнтації на описання біблійних оповідань, літургійних практик, практик християнського життя

для критики соціально-культурних підстав сучасного суспільства.

Така позиція створює умови для відмежування палеортодоксії від постлібералізму, в якому досить потужним є рух щодо від'єднання церкви від суспільного життя. Пріоритет традиції, до якої звертається палеортодоксія, зумовлює прийняття нею консерватизму в аналізі соціально-політичних проблем [11]. Але, незважаючи на це, прагнення надати традиціоналістській парадигмі аксіологічних пріоритетів у сучасності призводить до того, що деякі прихильники постлібералізму (наприклад, Р. Рено, Р. Гюттер) приймають постулати палеортодоксії, обґрунтовуючи власну позицію необхідністю відходити від екуменічних поглядів Дж. Ліндбека щодо II Ватиканського собору та необхідністю перетворення ліберального протестантизму, пов'язуючи це зі зміною ідентифікаційних пріоритетів протестантизму, в яких поступово формується тенденція розуміння останнього як однієї з модифікацій католицизму.

Загалом парадигма «пост» формується у цьому випадку з питань сектантства, фідеїзму, релятивізму, онтології та постмодерністської інтерпретації істини й підпадається значній критиці з позицій академічної теології та релігієзнавства (наприклад, [4]), а найбільш випукло палеортодоксія представлена консервативними протестантськими церквами (методизм, євангелізм, англіканство, неоевангелізм). Варто зазначити, що критика палеортодоксії [19] стосується переважно того, що погляду методології вона не спирається на історико-критичний метод біблійної екзегези та намагається відстоювати позицію в цілому ворожого ставлення до ліберальної теологічної культури. Останнє призводить до спроб розширити розуміння ролі церкви в особистому житті, до впровадження ідей тісної співпраці з державою (у тому числі й в політичній сфері) та засудження в межах соціальної доктрини не тільки соціальних, але й сексуальних аномалій, апологетами яких виступає значна кількість протестантських, а останнім часом і католицьких теологів. Все це створює атмосферу неоконсерватизму та реакціонізму з боку палеортодоксії.

Насправді ж в палеортодоксії йдеться про заперечення, перш за все, построзуміння ідей Просвітництва, що є основою гносеології неортодоксальної теології, а отже, й про критику постмодерну як критику сучасності в цілому. Хоча той же євангелізм виявляє певну лояльність до постмодерністської парадигми в теології. Відтак методологічний плюралізм та релятивізм залишає місце не

традиційному навіть для реформатства постмодернізму, в якому множина народжує нові смисли, безкінечна множина – безкінечну кількість смислів, що в результаті призводить до безсмысленості єдиного в безкінечності нових інтерпретацій.

З іншого боку, палеортодоксія (наприклад, у пресвітеріанському варіанті Д. Холла) прагне ґрунтуватися на кайперіанізмі та ідеях соціального консерватизму, притаманних реформатським напрямам теології, що утворює загальний контекст критичного ставлення до соціал-демократичних ідей, які вбачаються у С. Хауерваса і А. Макґрата. Загальне прагнення Д. Холла довести приналежність останніх до неоортодоксії, додаючи до них анабаптистський пієтизм, що фактично наближає палеортодоксію до фундаменталізму.

Подібна ситуація вплинула на розвиток теології в межах парадигми континентальної філософії, що особливо яскраво розкриває постмодерністські прагнення християнської теології (наприклад, у Ж.-Л. Маріона і Дж. Капуто), на основі яких і розвивається радикальна ортодоксія, використовуючи основні ідеї феноменології, але з погляду методології намагаючись залишатися в межах неопатристичного синтезу, перекладеного на загальний контур філософської парадигми постмодернізму. Наслідком подібного методологічного синтезу стає спроба осучаснення Дж. Мільбенком і Дж. Смітом містичної теології Псевдо-Діонісія Ареопагита, створення на її основі системи поглядів на сучасне суспільство та саме християнство.

У межах континентальної філософії розвивається і герменевтика релігії, яка намагається сумістити провідні ідеї філософської герменевтики П. Рікера та трансценденталізм, що реалізується в межах постулату про існування бога поза рамками людської уяви [3]. Але загальна філософська парадигма постмодернізму призводить в християнській теології до прийняття методологічних положень, що є принципово несумісними з нею. Так, нондогматична теологія намагається обґрунтувати принцип деконструкції в теології, застосовуючи ідею Ж. Дерріда про слабку силу, прагнучи розробити принцип перспективізму в теології, якій не обмежений християнською догматикою, заперечуючи експлікативність теології з її ідеологічним, тоталітарним та войовничим змістом, пропонуючи натомість інтерпретативність та реінтерпретативність. Намагаючись перетворити метафізику бога, нондогматична теологія в межах соціального здатна лише підкреслити відповідальність людей, але взятою з погляду наявного соціального часу (буття тут

і зараз), що стає наслідком ідеї слабого бога та викликів, які виправдовують людські слабкості (прощення, відкритість) як сильні чесноти, залишаючись за суттю в межах кенотичної концепції, на що звертав увагу ще Ю. Мольтман.

У цьому методологія нон-догматичної теології, що ґрунтується на принципах постмодернізму, наближається до соціально-філософської рефлексії «марксистського» соціального богослов'я в православ'ї першої половини ХХ ст., коли С. Булгаков, залишаючись на позиціях марксизму, намагався розробити богословську метафізику та концепцію кенотичної теології, а В. Лосський схилився до герменевтики у поєднанні з патрологічним підходом та гносеологічними принципами апофатичного богослов'я. В обох випадках йдеться про відхилення від богословської традиції, але водночас і про інтерпретацію ідеалізму в межах раціоналістичної парадигми модерну, що перетворюється на фундаменталізм ірраціоналістичного ідеалізму в межах соціальної теологічної доктрини. Аналіз теологічної рефлексії соціальної проблематики і виявляє саме прагнення християнської теології вписуватися в межі реалізму, але залишаючись на позиціях ідеалістичної філософії, що трансформується в атеїстичний ідеалізм з основою в парадигмі екзистенціалізму та спиритуалізму.

Література:

1. Adams N. *Habermas and Theology* / Nicholas Adams. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 267 p.
2. Bell D. *Liberation Theology After the End of History : The Refusal to Cease Suffering* / Daniel Bell. – London : Routledge, 2001. – 224 p.
3. Cunningham C. *Genealogy of Nihilism : Philosophies of Nothing & the Difference of Theology* / Conor Cunningham. – New York : Routledge, 2002. – 312 p.
4. De Hart P. *The Trial of the Witnesses : The Rise and Decline of Postliberal Theology* / Paul De Hart. – Oxford : Blackwell Publishing, 2006. – 320 p.
5. Hart K. *The trespass of signs : deconstruction, theology, and philosophy* / Kevin Hart. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1989. – 173 p.
6. Heelas P. *Religion, modernity and postmodernity (Religion And Spirituality In The Modern World)* / Paul Heelas, David Martin. – Wiley-blackwell, 1998. – 352 p.
7. Höhn H.-J. *Theologie, die an der Zeit ist : Entwicklungen, Positionen, Konsequenzen* / Hans-Joachim Höhn. – Paderborn-München-Wien-Zürich : Schoeningh Ferdinand GmbH, 1992. – 233 s.

8. Lindbeck G. The Nature of Doctrine : Religion and Theology in a Postliberal Age / George Lindbeck. – Louisville : Westminster John Knox Press, 1984. – 142 p.
9. Milbank J. Theology and Social Theory / John Milbank. – Oxford : Blackwell, 2006. – 195 p.
10. Narrative Reading, Narrative Preaching : Reuniting New Testament Interpretation and Proclamation / edited by Joel Green and Michael Pasquarello. – Baker Academic, 2003. – 192 p.
11. Pecknold C. Transforming Postliberal Theology : George Lindbeck, Pragmatism And Scripture / C. Pecknold. – London and New York : T. & T. Clark Publishers, 2005. – 166 p.
12. Placher W. Being Postliberal : A Response to James Gustafson / William Placher // Christian Century. – 1999. – № 116 (11). – P. 390-392.
13. Radical Orthodoxy : A New Theology / John Milbank, Catherine Pickstock, Graham Ward. – London : Routledge, 1999. – 285 p.
14. Roberts D. Existentialism and religious Belief / David Roberts. – New York : Oxford Univ. Press, 1959. – 196 p.
15. Shakespeare S. Radical Orthodoxy : A Critical Introduction / Steven Shakespeare. – London : SPCK, 2007. – 208 p.
16. Smith J. Introducing Radical Orthodoxy : Mapping a Post-secular Theology / James K. Smith. – Grand Rapids : Baker Academic ; Bletchley : Paternoster Press, 2004. – 230 p.
17. The radical orthodoxy reader / edited by John Milbank and Simon Oliver. – London : Routledge, 2009. – 333 p.
18. Valentin J. Atheismus in der Spur Gottes : Theologie nach Jacques Derrida / Joachim Valentin ; Mit einem Vorw. von Hansjürgen Verweyen. – Mainz : Matthias-Grünwald-Verl., 1997. – 296 s.
19. Vanhoozer K. The Drama of Doctrine : A Canonical-Linguistic Approach To Christian Theology / Kevin Vanhoozer. – Westminster John Knox Press, 2005. – 512 p.
20. Why Narrative? Readings in Narrative Theology / edited by Stanley Hauerwas, Gregory Jones. – Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company, 1989. – 367 p.

Рецензент – доктор філософських наук, професор кафедри національної безпеки Національної академії державного управління при Президентіві України **В. А. Мандрагеля**